

SZARVAS MELINDA

„Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott hazafelé menet?”

**Terék Anna: *Háttal a napnak*. Forum–Kalligram, Újvidék–Buda-
pest, 2020**

Kezdem azzal, amivel többnyire inkább zárni szoktak egy-egy kritikát, a konklúzióval. Terék Anna a kortárs magyar irodalom egyik legprecízebb, legnyugodtabb költője. Nyugodt abban az értelemben, hogy életművét nem a mennyiség, sokkal inkább a minőség elve mentén építi. A *Háttal a napnak* című kötet pedig azért tekinthető meghatározó építőelemnek, mert szerzőjét megbízható költővé avanzsálja, ami ritkasága okán is nagy dolog.

Az, hogy egy kötet ilyen hatást alakít ki, elvárások meglétére utal. Az válik megbízhatóvá, aki nem okoz sem pozitív, sem negatív csalódást – a művek alapvető minőségét illetően semmiképpen. Vagyis a megbízhatóság ebben az értelemben nem jelenti azt, hogy az illető szerző ne tudná meglepni az olvasóját akár a tematikával, akár egy szerkezeti, esetleg műfaji sajátossággal vagy bármilyen új szerzői megoldással, ami aztán egyaránt kiválthat pozitív és negatív megítélést. A megbízhatóság számomra azt jelenti, hogy az ilyen szerző műve erős hatást gyakorol az olvasójára. Mindez pedig azt is jelenti, hogy olyan elvárások alakulnak ki bennem kritikusként, amelyekkel mindenképpen számot kell vetnem. Azt gondolom, egy figyelmet keltő életmű harmadik verseskötete kapcsán hamis is lenne azt állítani, az olvasóban nem születnek elvárások.

Terék Anna előző kötete, a *Halott nők* magyar kritikai sikerei után manapság egyre gyakrabban olvashatók hírek az abból készült külföldi fordításkötetokről, megjelenésekről. Az elvárások kialakulása tehát, azt gondolom, nem lehet meglepő. Az viszont, hogy egy kötet megfelel a jogos elvárásoknak, nem szabad, hogy az olvasást követően és a kritikairás előtt elfogultságot is eredményezzen. Sokat és hosszan mérlegeltem ezt a *Háttal a napnak* című kötet esetében. Ki merem jelenteni, hogy Terék Anna új kötete zavarba hozta kritikussait: magyar irodalomértelmezői közegekben mintha gyanús lenne kényszerű, akár a közhelyességet is vállaló negatív megjegyzések nélkül azt írni egy kötetről, hogy az jó, különösen, ha szerzője fiatalabb generációhoz tartozó nő. Nem szándékozom metakritikát írni az eddig megjelent értelmezéseket szemlélve, de részben azok tanulságaként biztos, hogy én a kötetre figyelve fogalmazom ezt a szöveget, nem pedig a magyar irodalomértelmezői közeg (általam vélt vagy épp valós) szempontjainak megfelelni vágyva.

A pozicionálás magának a kötetnek is központi témája. Ami a saját világban betöltött hely megtalálását és elfoglalását illeti, a költemények betöltött hely helyett sokkal inkább kizorításról szólnak, a helyért folytatott folyamatos, a fizika kérelhetetlen törvényei szerint zajló harcról. Az *Ólom* című költeményben ekképpen: „a testem helyére visszaül a levegő, / visszaadom a teret, / amit ezzel a szomorú testtel / kizorítok folyton” (36). És hasonlóképp szól *A szív mögött* című vers az érzelmek és tapasztalatok „térfoglalásáról”: „a sok veszekedés / kizorított belőlem mindent, / nem adtak helyet másnak” (50). A saját hely megtalálása, az életben megkötő kapcsolódások rögzítése mintha elsődleges célja lenne a versek megszólalójának. Ezt jelzi a kötet címe is, amely konkrét pozíciót jelöl. Na meg a költemények hangulatát is. Aki háttal van a napnak, saját maga makacs árnyékát látja, belőle pedig a vele szemben álló leginkább csak sötét sziluettet. A *Háttal a napnak* című kötetről a legtöbb eddig megjelent kritika kiemelte, hogy az személyes traumát feldolgozó költeményekből áll, amelyekben a szerző, Terék Anna az alkoholproblémákkal küzdő apa elvesztését tematizálja. Én ellenben épp azt tartom a legnagyobb írói sikernek ezzel az összeállítással kapcsolatban, hogy egy pillanatra sem érzem, hogy a benne olvasható versek bárkinek is a

személyes traumájának a feldolgozását szolgálnák vagy tükröznék. Az írások nem hatásvadászok, nem ragacsosak az olvasónak szánt érzésektől, nem akarnak meghatni. Egyetértek a fűszövegben olvasható megállapítással, miszerint „[a] kötet [...] nem lehúzó, sokkal inkább behúzó [...]”. A versek olyanok lesznek [az olvasó] számára, mint a saját árnyéka, amely háttal a napnak sötétlik elő”. Olyan tapasztalatokról és reakciókról szól a *Háttal a napnak*, amelyek általános emberi tapasztalatok, de nem ettől működik nagyon jól a Forum és a Kalligram közös kiadásában megjelent kötet, hanem épp attól a nagyon finom érzéssel eltalált aránytól, amely az élettől elválaszthatatlan halál feldolgozásának általános emberi feladata és a személyes gyász munka között kialakul.

A személyes traumafeldolgozás számomra azért sem tükröződik a *Háttal a napnak* című kötet verseiből, mert azokban a figyelem nem a megszólalóra irányul, nem magáról beszél, hanem az apjáról, s nem saját sérelmeket, traumákat sorol, hanem közösetek. Az olvasó nem közönség, akitől együttérzést provokálna. Ő maga ugyanakkor képes az alkoholfüggő apa helyzetét is empátiával felfogni („És talán ő is lehetett volna erősebb. / Ha nem lett volna annyira magára / hagyva” (109)). A költeményekben hallható lányt és apát a dohányzás, illetve az az okozta fizikai tünetek kötik össze a motívumok szintjén. „Apám dohányos volt, / így csukott szájjal is / egyre csak köhögött” (26), „Annyi cigarettát szívtam, hogy csoda / minden egyes számon kiszökő hang” (53), „Itt ül a tüdőmben apám, / a sok elszívott cigaretta / lent rekedt füstjében” (52). Az apa-lánya kapcsolat nemcsak a lírai megszólaló által főként a kötet első felében olvasható költeményekben felidézett gyerekkori emlékekben, a múltban erős, de az apa halála után is megmaradó. Az elveszített szülőt idéző fájdalmas fizikai és lelki érzetek regisztrálása, elfogadása, ezek megfelelő helyre tétele (lám, e tekintetben is a pozíció megtalálása tűnik szükségesnek) jelentheti a kötetből kiolvasható érzelemfeldolgozás feladatát.

A *Háttal a napnak* költeményeiben sokszor említett, meghatározó közeg a levegő. Amit például kizorít a test – ahogy a fenti idézetben olvasható, a fizikai térfoglalás révén, és abban az értelemben is, ahogy a légzés nehézségeként érthető ez a kizorítás. Levegő többnyire *nincs*, a légszomj, már az iménti idézetekből is látható, több írásban visszatérő tapasztalat:

„nem győzőm tartani a tempót. / Álljunk meg inkább egy kicsit, / hadd kapjak levegőt” (28), „Nehéz lélegezni” (52). Terék Anna új kötetét olvasva sokszor eszembe jutott József Attila *Levegőt!* című költeménye. Nem csak a címe okán. Noha más miatt, de a világban szükségszerű rend kialakítása, helyreállítása is közös tematikus vonás, s a felvázolt szituáció is igen hasonló. Jelen írásom címe József Attila költeményének első két sora, s a hazaindulás, a hazafelé tartás Terék írásainak is többször viszatérő helyzete. Például e szöveghelyeken: „Én hazamenni félek” (19). „A munkából hazafelé, / a buszon, az ablaknak / nyomom a halántékomat” (27). Az úton levés, a helykeresés gyakori motívuma a kötetnek (utóbbi, az eddigiek alapján is láthatóan alapvető), a megjelenített világ nagyjából a Moszkva tértől a Vajdaságon át Szkopjeig húzódik.

A *Háttal a napnak* című kötet délszláv háborúkat idéző költeményei a felszínen talán a referenciális olvashatóságot erősíthetik. Hát még úgy, hogy az első, *A szív mögött* című versben, amely e tematikát nyitja, a következő olvasható: „látom / a belőlem kicsordult Annát” (50). Számomra Terék Anna költeményében, amely egyes szám első személyben íródott, ezt olvasni, szándékosan elidegenítő gesztusnak hat, olyannak, amellyel a szerző a referenciális olvashatóság lehetőségét, azt ennyire nyilvánvalóvá téve, épp kioltja vagy legalábbis komolytalan befogadói móddá teszi. Hasonlóképp nem tartom a kötet „vajdasági” vonásának a délszláv háborúk tematizálását. A versekben olvasható irodalmi utalások már sokkal inkább irodalmi kontextust kijelölők e tekintetben. Mindenképp kiemelendő a *Fölissza úgyis* című költemény, amelynek ajánlása Sziveri Jánost idézi. Terék Anna kötete az alkoholbetegség és a dohányzás okozta fizikai érzeteket, a test biológiai felépítését több költeményben is tematizálja, e szempontból a hasonló szemléletet tükröző Sziveri-életműhöz híven a neki ajánlott vers még plasztikusabb képeket jelenít meg: „A száraz húst a csontomról levésted, / a bordák közt átfúj a szél” (101), „A koponya falához állították az észet, / és lőttek, amíg csak futotta golyórra” (103). Ugyancsak a vajdasági irodalmi kontextust idézi a kötet címadó *Háttal a napnak* című költemény. Terék Anna írásában a következő olvasható: „mennyre fényes Kanada! / Magát ott is biztosan szeretnék, / ehelyett itt áll” (84). Domonkos István *Kanada* című költeményében pedig

ez: „a kanadai erdők meg vannak világítva / [...] / kanadában esténként mindenki / a kikötőben ácsorog // kanadából sohasem indul hajó”.

A *Háttal a napnak* az eddigieknél is egységesebb összeállítás, úgy is, hogy a benne szereplő versek olvashatók teljes értékű, önálló műalkotásokként is. A kötetegységet rendkívül izgalmas módon elsősorban nem motívumok, képek, költészeti fragmentumok alakítják ki, hanem a költeményeket összefűző narratíva vagy talán pontosabb ebben az esetben dramaturgiáról beszélni. Konkrét eseményt ugyanis nem közvetítenek a versek együttesen, ugyanakkor a költeményekből összeálló monológ-nak van dinamikája, íve. Ezt szolgálja a kötet szerkezete is, amely véleményem szerint érezhetően átgondolt struktúrát tükröz: a személyes emlékező költemények után a délszláv háborús képeket bevezető, korábban idézett *A szív mögött* című írás például nagyjából közepén kapott helyet. A dramaturgiai ív az apához való viszony megváltozásában, illetve a róla való beszéd megváltozásában is szépen követhető. A kötet utolsó előtti, *A sár fölött* című költeményében olvasható a forma szerint is eltérő kvázi prózarészlet, amelyből az ismerhető meg, a lírai megszólaló miként értesült az apja haláláról. Az utolsó költeményben pedig már a feldolgozás utolsó fázisaként az előbbi részletben is megkezdett megbocsátó viszonyulás érződik, az elfogadás. A kötetben követhető lelki folyamat végére érve a kötet cím inverze olvasható: „Felhorzolt bőrrel állok, / arccal a napnak” (111).

Itt emelném ki a kötettől elválaszthatatlan illusztrációkat, amelyek – ahogy a korábbi Terék-kötetek esetében – ezúttal is Antal László remek munkái. Azt, hogy e képzőművészeti alkotások nem is csak illusztrálják a versekben olvashatókat, hanem a költemények szerves részei, ugyan-csak a szerkesztés is mutatja: a kép az adott versben kap helyet, nem előtte vagy utána. A kötet dramaturgiájáról szólva fontos kitérni egy névtelen szereplőre. Ő az, akihez a lírai megszólaló beszél: a versekben (majd' mindegyikben) „uram” megszólítással illeti. Ez a férfi figura nem csak passzív hallgatóság, ez egyes költeményekből kiderül. Nem válaszol ugyan, a hangját nem hallani, de a jelenlétét nagyon szép megoldásokkal érzékelteti a szerző. A *Kitömött zsebek* című írásban például ekképpen: „Tegye a számra a kezét, / ne féljen, / én mondtam, hogy tegye! /

Úgy, most tartsa bennem” (24). Nem könnyű megfejteti ennek a szereplőnek a kilétét. A kötet elejére írt ajánlás („Apámnak”) és a tematika önmagában is az apafigura-szerűségét hangsúlyozza, de azért nem lehet alaptalan Istenre asszociálni, vagy egy olyan transzcendens létezőre, aki támaszként szerepel a lírai én mellett. Istent ugyanakkor külön is említik: „Hogy ne legyünk egyedül! / – ezt mondta nekem / egyszer egy fiú: / Isten pont annyi, hogy amikor szörnyű, elviselhetetlen az élet, / ha feszítik szét / az ember száját, lábát / vagy épp a szívét, / akkor is ott van velünk” (29).

A *Háttal a napnak* című kötet kiemelkedő költészeti teljesítmény. Átgondolt művek, jól szerkesztett kötetben. Emlékezetes olvasmány. Nehezen enged.